

teoretické výši Marešově a reprezentoval již ustupující stanovisko tehdejší vědy. S více než stoletým odstupem ale můžeme situaci nahlížet i tak, že obě osobnosti personifikovaly základní metodologické dilema moderní přírodovědy vůbec. Nad tím, jak autorka recenzované publikace zevrubně a poutavě podala Raýmanovy instituční a veřejné aktivity, nezbyvá než znovu zasnout, že se jim odpovídající pozornosti v českých intelektuálních dějinách dosud nedostalo, a vrátit se tak nakonec k naší výchozí otázce.

V samém závěru práce S. Štrbáňová nabízí několik odpovědí v řečnické zkratce: Raýman publikoval v předních mezinárodních periodikách, ale nesoustředil se na jedno úzké téma a nestaral se dostatečně o svou publicitu; byl rebel nekonformních postojů a vytvářel si vždy stejné množství přátel jako nepřátel; a odpůrců; zemřel relativně mladý a nezanechal po sobě vlastní paměti vědecké legendy nebo podobný pomník; po světové válce se nová moderní generace československých vědců spíše

distancovala od rakouských tradic, s nimiž byl Raýman bytostně spjat. Je to jistě souhra a průnik těchto i dalších osobnostních předpokladů a sociálních podmínek, které vedly k jeho překvapivému vytěsnění z obecnějšího povědomí. Přitom patří mezi více zakladatelských osobností, které zhruba od 80. let překonávaly pozdně obrozený provincionalismus a své obory stavěly programově striktně do mezinárodních souvislostí. Připomeňme z této jeho generace v chemii třeba Bohuslava Braunera (1855–1935), v jiných oborech zoologa Františka Vejdovského (1849–1939) nebo historika Jaroslava Golla (1846–1929). Přestože po válce již byli za zenitem svého zakladatelského vědeckého přínosu, současného s Raýmanem, bylo jim dáno již jen svou delší přítomností respekt k vlastnímu odkazu upevnit. Nehovoří se ani o „Raýmanově škole“ v té vlivové a metodologické koherenci, jak se tomu stalo u Vejdovského a Golla již za jejich životů, ačkoli má takový pojem ve zpětné projekci patrně dobré oprávnění.

Tím jen znovu vyzdvihujeme hodnotu nové Raýmanovy vědecké biografie, která má přes konzervativní vnější formu v mnoha směrech charakter objevitelské „archeologie“ moderní české přírodovědy. Obecněji prokazuje také badatelský potenciál, jaký mají ještě v 21. století návraty k stále četným bílým místům století předminulého. Práce S. Štrbáňové by v redukované a upravené formě zasluhovalo anglické znění, mnohé souvislosti Raýmanova života a díla významem přesahují k širšímu, minimálně střeoevropskému prostředí. Avšak i české vydání, a zde naznačujeme jednu formální kritickou připomínku, by rozhodně zasluhovalo kvalitnější typografii, obrazový doprovod, knižní úpravu i standardní dostupnost, než poskytuje současný tisk, připomínající spíše někdejší skriptu.

Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky, č. 1/2019, Praha, 298 str. Omezený počet výtisků je k dispozici v Hlávkově nadaci, na vyžádání (e-mail: josefhlavka@volny.cz).

Dominik Andreska, Jan Andreska

K výročí tří zemských zákonů o ochraně živočichů

Dne 30. dubna 1870 nastal na území současné České republiky v ochraně přírody a zvláště ptactva podstatný zlom. V Čechách, na Moravě a ve Slezsku byly tehdy vyhlášeny zákony nařizující ochranu vyjmenovaných živočichů zeměvzdělání užitečných. V Království českém to byl zákon č. 39/1870 českého zemského zákoníku, v Markrabství moravském zákon č. 36/1870 moravského zemského zákoníku, a ve vévodství Horním a Dolním Slezsku zákon č. 34/1870 slezského zemského zákoníku. Tyto zákony změnily pohled práva na řadu živočišných druhů.

Nešlo ale o zákony izolované a zaměřené pouze pro historické země Koruny české, stejný zákon začal ke stejnému datu platit na celém území Předlitavska, tedy v rakouské části tehdejšího Rakouska-Uherska. Zákony nebyly textově zcela totožné, spojovala je však myšlenka ochrany vybraných (zejména) ptačích druhů a rozdílů v jejich textu lze označit jako zanedbatelné.

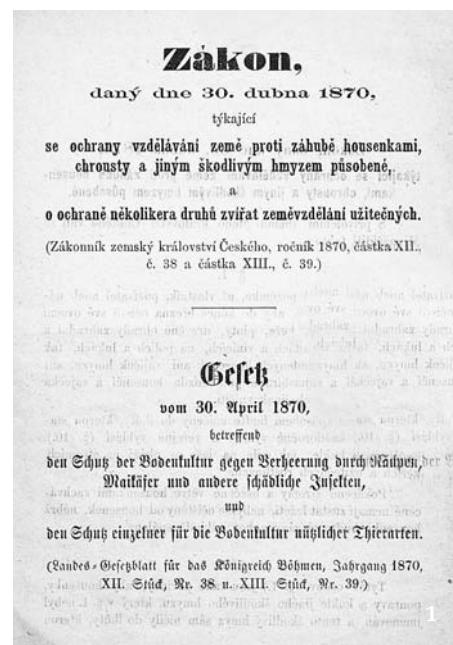
V Českém království ale rozhodně nešlo o první právní normu chránící živočichy. V první polovině 19. století vyšla dokonce minimálně čtyři místodržitelská nařízení ve svém důsledku ochraňující ptactvo, konkrétně vybrané ptactvo zpěvné. Predátoři, tedy draví ptáci, sovy a krkavcovití pěvci, ale zvykově spadali do jiné právní oblasti, a to pod právní normy, které upravovaly myslivost a její praktické provozování. Poznamenejme zde, že lov a případná ochrana ptačích predátorů nebyly v psané podobě do té doby řešeny vůbec a tradičně zůstaly ponechány pouze v rukou myslivcevého personálu.

Revoluční změna oproti předchozím a stručným místodržitelským nařízením nastala tím, že ochranné právní normy měly poprvé podobu zákona, a to zákona poměrně moderně zpracovaného a zejména doplněného jasnými a jednoznačnými přílohami se seznamy živočichů, které hubit lze, které lze hubit omezeně a kteří mají být hájeni.

Motivace zákonodárce není na první pohled jasná. Úvaha, jež se nám automaticky nabízí, totiž že se na vzniku zákonů podílel korunní princ Rudolf, od dětských let nadšený ornitolog, je pravděpodobně lichá. Zákon se zároveň neodvolává na konkrétní kalamitní situaci. Něco málo ale naznačí pohled do částky zemského zákoníku pro Království české, ve kterém zákon č. 39, o ochraně několika druhů zvířat zeměvzdělání užitečných, doprovází zákon č. 38, týkající se ochrany vzdělávání země proti záhubě housenkami, chrousty a jiným škodlivým hmyzem působením. Spekuluje proto, že důvodem pro přijetí obou předpisů byla nám zatím neznámá kalamita způsobená přemnožením hmyzem v druhé polovině 60. let 19. století.

Předně zákon zcela zapovídal vybírání a ničení vajec a hnízd všech volně žijících druhů ptáků, s výjimkou druhů uvedených v Příloze A; i to však směly činit pouze osoby „na ochranu myslivosti zřízené“, tedy profesionální myslivci. Naopak zcela zapovídal chytat a usmrcovat ptáky a zvířata uvedená v Příloze B, „ježto se živí hlavně myši a hmyzem“.

Pro zoologa je klíčový seznam živočichů, které zákon přímo jmenuje. Citujeme

z příloh zákona pro Království české; pro ostatní země platila znění nepatrně odchylná.

● Příloha A vyjmenovává druhy, jež může hubit uživatel honitby celoročně, a je relativně krátká. Z pohledu aktuálně platného zákona jde o hrůzostrašný seznam. Bylo dovoleno hubit všechny druhy orlů, sokola, raroha, ostříže a dřemlíka, oba druhy luňáků, dále jestřába a krahujce, pilicha a ze sov výra. Seznam doplňují někteří pěvci, konkrétně tuhýci menší a šedý, krkavec, obě vrány a straka.

● Příloha B uvádějící druhy zcela chráněné je naopak výrazně delší. Podstatné je, že zakazuje hubit ježky, krta, netopýry a kupodivu také jezevce (v § 2 ale zákonodárce konstatuje, že krta lze hubit v zahradách a na hrázích). Z ptáků je důležitá ochrana káně lesní a k. rousné (pro kterou používá starší termín louče). Toto zařazení obou druhů káni mezi celoročně chráněné živočichy následně vyvolalo dlouhou debatu mezi myslivci a ornitology, která se

Zákony a Nařízení zemská

pro
Markrabství Moravské,

Ročník 1870.

Částka XVII.

Vydána a rozečtena dne 14. června r. 1870.

36.

Z á k o n,

ze dne 30. dubna 1870,

platný pro markrabství Moravské,

újastí se ochrany ptáků, pro vedlávání země užitečných a jiných všeobecně užitečných zvířat.

S přivolením zemského sněmu Mého markrabství Moravského vidí se mi nařídit, jak následuje:

§. 1.

Vybírání a hubení vajčtek a hnízd všech divokých ptáků, vyjma škodlivé drůby a třídy v dodatku A uvedené, jest zakázáno.

§. 2.

Chytání neb zabíjení, střílení škodlivých ptáků v dodatku A uvedených povoluje se s ohledem na omezení v honebním zákonu obsaženém v každou dobu.

Všichni ostatní ptáci nesmí v době od 1. února až do konce srpna každého roku, totiž za času hnízdění (rozplodu) ani chytáni ani střílení býti.

2

34.

Gesetz vom 30. April 1870,

wirksam für das Herzogthum Schlesien,

betreffend den Schutz der für die Bodenkultur nützlichen Vögel.

Mit Zustimmung des Landtages Meines Herzogthums Schlesien finde Ich zu verordnen, wie folgt:

§. 1.

Das Ausnehmen oder Zerstören der Eier und Nester aller wild lebenden Vögel, mit Ausnahme der im Anhange A angeführten schädlichen Gattungen und Arten, ist verboten.

§. 2.

Das Fangen oder Tödten der im Anhange A benannten schädlichen Vögel ist zu jeder Zeit gestattet.

Alle übrigen Vögel dürfen in der Zeit vom 1. Februar bis letzten August eines jeden Jahres weder gefangen noch getödtet werden.

3

1 a 2 Titulní strana popisovaných zákonů z r. 1870 pro Království české (obr. 1) a Markrabství moravské (2)

3 Autentická německá verze zákona pro vévodství Horní a Dolní Slezsko, titulní strana

4 Dobové vyobrazení puštika obecného (*Strix aluco*).
Všechny obr. z archivu autorů

vleče déle než sto let. Důležitý byl i zákaz lovu všech druhů sov (kromě výra).

● Příloha C jmenuje druhy, které je dovoleno hubit mezi 15. zářím a 31. lednem, ale pouze s písemným povolením vlastníka práva myslivosti, následně ověřeným starostou obce. V tomto seznamu se z predátorů ocitli poštolka a včelojed (naštějí se v regionu v tomto období mnoho nezdržuje). Dále bylo dovoleno lovit brávníka a kvíčalu, nepochybně jako potravu. Příloha připouští lov sojky, ořešníka a tuhyka obecného. Zbytek seznamu jsou drobnější pěvci, kde lze jen nesnadno dovést, zda šlo o odchyt k chovu nebo ke konzumaci. Možné je obojí. Zde je uveden dlask, jikavec, stehlík, čížek, zvonek, zvonohlík, konopka, čečetka, oba vrabci, všichni strnadi (!), hýl a křivka.

● V § 4 se zakazovaly konkrétní lovecké postupy, předně použití oslepených volavých ptáků, dále volavých ptáků z přílohy B, chytání do nočních sítí a do tenátek. Poslední zákaz se týkal používání lepu, je míněn tradiční čihařský lep získávaný vařením plodů ochmetu evropského (*Loranthus europaeus*).

Dohled nad dodržováním zákona byl paragrafem 11 svěřen četnictvu, lesníkům a myslivcům, polním a dalším hlídačům. Ti všichni byli povinni jeho přestoupení hlásit. Zákon počítal i s výchovnou rolí učitelů – § 13 volá po plné citaci:

● Učitelé na obecných školách jsou povinni, aby mládež školní poučovali o tom, jak škodlivé jest hnízda ptačí vybírati a užitečné ptáky chytati a usmrcovati, aby jí zvláště každoročně před časem líhnutí připomínali to, co zákon ten k ochraně ptáků ustanovuje, a aby všeliké přestupky,

pokud působnost jejich jim toho dovoluje, zamezovali.

Podotkněme, že paragrafy 11 a 13 automaticky předpokládaly znalost vyjmenovaných druhů, tedy schopnost je bezpečně rozpoznat.

Zákony byly v českých zemích primárním zdrojem práva ochrany ptactva, tedy kromě druhů, jejichž ochranu (nebo její absenci) upravovalo právo myslivosti, a to až do přijetí zákona o ochraně přírody 1. srpna 1956 (č. 40/1956 Sb., o státní ochraně přírody, resp. jeho prováděcí vyhlášky č. 80/1965 Sb., o ochraně volně žijících živočichů – zákon o ochraně přírody neobsahoval seznam chráněných živočichů, které v té době již skoro sto let staré předpisy materiálně zcela nahradily). Naše dosavadní pátrání nicméně naznačuje, že trojice zákonů z r. 1870 nebyla nikdy výslovně zrušena.

Předpisy z r. 1870 změnily zákonné limity lovu a hubení vybraných druhů živočichů zásadním způsobem. Některé ze

4

změn se prosadily okamžitě a definitivně, jiné vedly k nekončícím diskuzím, revizím právní úpravy nebo byly dlouhodobě obcházeny. Není třeba dodávat, že jak čihaři, tak myslivci vnímali nepochybně dané předpisy jako omezení svých zažitých práv a přijímali je pouze s minimální dávkou pochopení. Důsledky vstupu moravského zemského zákona v účinnost jsou popsány v Pamětech brněnského ptáčníka (2005). V doslovu editorů (za kterým bychom patrně našli významný podíl ornitologa Karla Hudce) je popsán čas zániku veřejně provozované čížby a následné ukrývání se ptáčníků čihařů před jízdní policií a myslivci. Také je v textu knihy popisována čížba za pomoci lepu, který i autor knihy Antonín Procházka – ovšemže protizákonně – používal dlouho do 20. století. Dlouhodobě zakořeněné zvyklosti se zákonnou regulací napravují nesnadno, zejména mají-li charakter zvykového práva, případně jsou-li založeny na zafixovaných postojích. Pro ochranu přírody a související legislativu je toto dokonce spíše typické, především proto, že případný nelegální odchyt a lov se dlouhodobě odehrává skrytě a komunity, které se jím zabývají, jsou tradičně velmi uzavřené a nesdílné.

Ačkoli se v současné době evropská ochrana ptactva a ostatních živočichů řídí ve většině Evropy podle jednotného rámce stanoveného dvěma směrnicemi Evropské unie, zachoval se lov hlavně drobných ptáků na periferiích EU (Malta, řecké souostroví Dodekanesos), a dokonce i v zakládajících státech (dosud nevymýcený lov strnadů ve Francii). Tragická situace z hlediska ochrany ptactva se dodnes přes veškerou snahu zachovala na východní tahové cestě, zvláště v Libanonu. Proto je nutné zákonodárce zemí podunajské monarchie zásadně ocenit za jejich 150 let starou snahu, ze které by si i dnes mohli leckde vzít příklad.